

Tekst 3. Arbejderfamilierne på Bruunshåb Klædefabrik

I 1871-72 foretog Indenrigsministeriet en undersøgelse af arbejderbefolkningens levevilkår i Danmark. Spørgeskemaerne skulle udfyldes af arbejdsgiverne og kommunerne. I Bruunshåb var det fabrikant Bruun, som besvarede skemaerne.

Skema A

Til oplysning om arbejderbefolkningens vilkår

Antal arbejdere på fabrikken:

57 arbejdere, heraf i akkord: 21 mand, 9 kvinder, 1 dreng mellem 13 og 18 år
heraf på dagløn: 12 mand, 2 drenge mellem 13 og 18 år, 2 kvinder og 10 børn.

(* akkord betyder, at arbejderen får løn efter, hvor meget han producerer på en time)

Løn ved akkord:

Voksne mænd: fra 3 til 7 rigsdaler om ugen. Unge mellem 13 og 18 år: 3 til 4 rigsdaler om ugen
Voksne kvinder: fra 1 til 3 rigsdaler om ugen.

I dagløn:

Voksne mænd: fra 3 til 4 rigsdaler om ugen
Voksne kvinder: fra 1 til 2 rigsdaler om ugen
Unge mellem 13 og 18 år: 1 rigsdaler om ugen
Børn: fra 8 skilling til 1 rigsdaler om ugen

Arbejdstid:

For voksne: 14 timer om sommeren, 13 timer om vinteren (fragår til pauser: 2½ time)
For unge: 14 timer om sommeren, 13 timer om vinteren (fragår til pauser: 2½ time)
For børn: 12 timer om sommeren, 11 timer om vinteren (Fragår til pauser: 2 timer)

Andre ydelser ud over løn:

Der ydes lægehjælp, medicin, kørsel, billig bolig og let adgang til brændsel.

Arbejdets beskaffenhed:

Mænd: arbejder ved væven, maskinerne eller farveriet

Kvinder: arbejder med at sortere uld, nappe klæde*, spole og spinde

Unge mennesker: passer maskiner

Børn: har tilsyn med maskiner

(* - at nappe klæde betyder, at kvinderne fjernede garnrester fra klædet)

Hustruens bidrag til familiens underhold:

Nappe klæde

Aldersforsørgelse*, asyl, sygekasse, skole eller lignende:**

Der er indrettet sygekasse, hvortil arbejderne giver indskud.

Der ydes 2 rigsdaler til en mand og 1 rigsdaler til én kvinde om ugen i sygdomstilfælde.

Der findes arbejderskole. De børn, der arbejder på fabrikken, har fri skole.

Arbejderne kan ikke kræve pension eller fast understøttelse.

(* med aldersforsørgelse menes økonomisk hjælp til gamle. ** asyl var datidens plejehjem)

Skema C

Hvorledes fordeler en arbejder families udgifter sig i almindelighed på de forskellige udgiftsposter:**a. Husleje:**

6 rigsdaler om året for de simple boliger med stue og køkken

12 rigsdaler om året for de bedre boliger med stue, kammer og køkken.

Med boligen følger have og kartoffeljord.

b. Føde: (måltidernes antal og beskaffenhed)

Som i byerne (købstaden)

c. Klæder:

Fabriksarbejderen slider kun lidt på klæder. Er ikke udsat for at blive våd og arbejder om vinteren i opvarmet lokale.

d. **Tobak og brændevin:**

Enkelte af mændene er mere eller mindre forfalden til brændevin, men for de andre arbejdere er tobak og brændevin ikke nogen nødvendig artikel.

Hvor meget betaler en arbejderfamilie i gennemsnit i skat til kommunen:

1-2 rigsdaler

Hvorvidt er en ordentlig arbejderfamilies erhverv efter egnens forhold i almindelighed tilstrækkelig til dens tarvelige udkomme: (*menes om familien kan leve af det, far, mor og børn tjener tilsammen)

Tilstrækkelig, når børneflokket ikke er for stor.

Er arbejderen jævnlig i gæld?

Ja, væverne. Det skyldes, at væverne får adgang til forskud på akkordarbejdet.

Hvorvidt får arbejderbørnene undervisning, som koster forældrene noget?

I fabriksskolen betaler kun børn, som ikke arbejder på fabrikken, 8 skilling om ugen.

I hvilket omfang deltage arbejderne i offentlige forlystelser:

I ringe omfang, da fabrikkens arbejdere næsten alle er gifte.

Har arbejderne ved egne kræfter dannet aldersforsørgelses- eller sygekasser eller lignende indretninger i understøttelsesøjemed, forbrugsforeninger og lignende?

Nej

Kilde: Skematiske indberetninger til oplysning om arbejderbefolkningens vilkår. 1872. Rigsarkivet. København.

Møntenhed:

1 rigsdaler = 6 mark. 1 mark = 16 skilling.

Fra 1875 blev møntenheden ændret fra rigsdaler til kroner. 1 rigsdaler = 2 kroner. 1 krone = 100 øre.

Fabriksarbejderne

Antal beskæftigede:

1824:	39 voksne og 12 børn
1829:	112 personer
1835:	223 personer. Ca. en trediedel af arbejderne var børn og unge. (På dette tidspunkt konkurrerede Bruunshåb Klædefabrik med Grejs Mølle Klædefabrik og Modewegs Klædefabrik i Brede om at være størst i Danmark.)
1847:	150 (134 faste arbejdere og 16 på dagløn. (Rawert)
1872:	57 fabriksarbejdere
1901:	56 fabriksarbejdere (40 mandlige og 16 kvindelige)

Arbejderhusene ved Bruunshåb

I 1824 skrev fabrikant Bruun:

På hederne som høre til Asmildkloster og anlægget Bruunshåb har jeg allerede bygget huse til og etableret der 5 familier med 23 børn, som ene leve af fabrik arbejde og opdyrkning af den hedejord, som jeg har tillagt hvert hus; flere af sådanne huse agter jeg, når udvidelse af fabrikationen tør voves, at opbygge, for deri at etablere (arbejdere); bemeldte huse lader jeg opføre af ler og lyng på en af mig opfunden måde.

Johannes Ivar Bruun nåede at opføre 13 arbejderhuse. Heraf tre lerklinede, seks i bindingsværk og fire grundmurede. Husene var mellem 6 og 11 fag* store. I de enkelte huse boede to familier. Andre arbejdere boede i lokaler og småhuse, som lå ved Holmgård, Søgårde, Søndermølle og Dalsgård.

Johannes Ivar Bruuns efterfølger, broderen Mads Pagh Bruun, fortsatte byggeriet af arbejderhuse. I 1847 var der opført 30 huse på hederne rundt om fabrikken. De nyeste af dem lå langs Vinkelvej og havde plads til fire familier.

Ud over det lille stykke hedejord ved de enkelte huse havde arbejderne også adgang til et stykke eng og mose, hvor de kunne grave tørv.

De mindste arbejderboliger bestod af køkken og stue og de lidt større af køkken, stue og kammer. Boligarealet for en familie var på ca. 30 – 35 m².

I 18 af boligerne var der i stuen opstillet en væv, så moderen kunne være underleverandør til fabrikken.

Arbejderhusene blev navngivet efter familiemedlemmer i den store Bruun-slægt. Dog blev bygningerne ved Skovsgård, der husede de tyske arbejderfamilier fra Züllichau, navngivet 'Ny Züllichau'.

(* - et fag er afstanden eller rummet mellem to lodrette stolper i bindingsværk eller tagspær på et hus)

Kilder og litteratur:

Bruunshåb klædefabriks arkiv.

Rawert, O.J.: 1848. Danmarks industrielle forhold indtil 1848.

Kort, ca. 1835, over Bruunslægtens besiddelser i Asmild (Bruunshåb)

Rekruttering af arbejdskraft

Ved flere års erfaring troede Bruun at være kommen til den kundskab, at arbejdere i Jylland ikke er skikkede til fabriksarbejdere. De ældste af dem, som var vant til jorddyrkning og havde i den yngre alder kun afgivet sig med kreaturers røgt og lignende arbejde, kunne ikke finde sig i stadigt arbejde fra kl. 5 om morgenen til kl. 8 om aftenen.

Fra 1821 til 1831 havde han derfor 13 gange skiftet arbejdere ved slupningen (= arbejdet ved maskinerne hvor første spinding af ulden foregår). På en vakker sommerdag kunne han være vis på opsigelse.

Efterhånden antog han derfor fremmede arbejdere og kolonister fra Fredericia, og i 1831 indforskrev han 10 fabrikfamilier fra Züllichau i Preussen, hvor betydelige fabrikker var nedlagte, da Rusland vanskeliggjorde indførelsen af fremmed klæde. Dette blev imidlertid et mislykket foretagende; ikke én eneste af dem er nu der tilbage.

Den nuværende fabriksbestyrer erkender vel også, at den tyske fabriksarbejder udretter mere på væven end den danske, men dette gælder kun i hans hjem; henflyttet hertil, ophører det, og der bliver ingen forskel mellem de tyske og danske arbejdere. Især blandt de, som er fødte og opdragne ved fabrikken, er der ligeså dygtige og flittige arbejdere; de er i reglen ordentligere og ædrueligere. Vanskelighederne består især i at der mangler arbejdere, og selvfølgelig også lejlighed til at gøre udvalg, og at de er fødte på landet og have mere tilbøjelighed til agerbrug.

Den egentlige arbejdsstamme på Bruunshåb er en yngre, her i landet opvokset generation, børn af familier, som flyttede til Bruunshåb fra Fredericia, hvortil er kommet enkelte familier fra egnen, og enkelte fremmede dugmagere, som har giftet sig her.

(Rawert, O.J.: 1848. Danmarks industrielle forhold indtil 1848, s. 576.)

Navneeksempler på ansatte ved Bruunshåb Klædefabrik jfr. Folketællingen for Asmild sogn 1834:

Frederich Wilhelm Kühle

Frederich Winthal

Marie Deleuran

Andreas Cretzmer

Gottlieb Frederich Schibler

Jens Brix

Ludvig Theodor Schönau

Judith Tilemann

Ellen Kirstine Düring

Olympe Dupont

Hans Deleruran

Hans Höyer

Johannes Klysner
Seuftleben
Lefevre
Jürgens

Folketælling Asmild sogn:

<http://www.danishfamilysearch.dk/sogn2012/census>

Familierne i huset 'Johanshede' i 1834:

Fabriksvæver Jean Deleuran, 46 år. Født i Fredericia.
Hans kone Olympe Dupont, 50 år. Født i Fredericia.
Ældste barn: Hans Deleuran, 15 år.
Mellemste barn: Cathrine Deleuran, 14 år.
Yngste barn: Anne Deleuran, 11 år.

Fabriksvæver Johan Tilemann, 54 år. Født i Düsseldorf.
Hans kone: Elisebeth Deleuran, 49 år. Født i Fredericia.
Ældste barn: Hans Tilemann, 14 år.
Mellemste barn: Susanne Tilemann, 11 år.
Yngste barn: Cathrine Tilemann, 8 år.

Familierne i nabohuset 'Christianshede' i 1834:

Væver Hans Madsen Høyer, 54 år. Født i Svendborg
Hans kone: Anne Dorthea Konlorff, 47 år. Født i Ravnkilde.
Barn: Christiane Marie Høyer, 24 år. Ugift.
Barn: Anne Kirstine Sophie Høyer, 16 år.
Barn: Ambrosine Høyer, 14 år.
Barn: Hansine Høyer, 11 år.

Væver Niels Hagensen (eller Hagen), 54 år. Født i Svostrup sogn.
Hans kone: Ellen Jensdatter, 51 år, født i Ørum.
Barn: Anne Hagensen, 18 år
Barn: Hagen Hagensen, 17 år
Barn: Frederich Hagensen, 16 år

Barn: Mette Kirstine Hagensen, 13 år
Barn: Christin Hagensen, 11 år
Barn: Karen Marie Hagensen, 9 år.

(Kilde: Folketælling 1834)

Fabrikkens sygekasse*

Sygekassens regnskab for 1843 viser, at der hen over året var 36 udbetalinger af sygepenge, fordelt på 20 personer.

Blandt dem, der fik sygepenge over længere tid var:

Hans Deleurans kone

Hans Salling

Hagens kone

Per Andersens enke

Hans Hermanns kone.

(- en sygekasse var en 'forening', som udbetalte penge til medlemmer, der blev ramt af sygdom. Både arbejdere og fabrikant betalte penge ind til sygekassen)*

Kilde:

Bruunshåb klædefabriks arkiv. Landsarkivet for Nørrejylland.